

**ЗДОБУТКИ І ВТРАТИ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА
ТЕРМІНОГРАФІЇ ЗА ДЕСЯТЬ РОКІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ**

© Лев Полюга, 2002

Теоретичні узагальнення досягнень української термінології та термінографії за десять років Незалежності України і з'ясування причин їх недосконалості.

The theoretical generalization of achievements of the Ukrainian terminology and terminography in ten years of Independence and examining the cause of their imperfection.

Можна вважати вже доведеним і загально визнаним, що упорядкування, унормування, кодифікація і уніфікація української термінології належить до державотворчих процесів, бо очевидним є те, що безповоротний процес українського державотворення диктує такі потреби національного життя, які сприяли би утвердженню його престижу в усьому світі. До такої ділянки належить і наукова мова, у тому числі розвиток термінології. У складних державотворчих процесах до десятиліття Незалежності України ми прийшли з вагомими здобутками у розвитку термінологічних систем, а як наслідок цього – до розвитку власної термінологічної лексикографії.

Інтелект українського народу, зрештою, здавна, навіть тоді, коли колонізатори переслідували українську мову та культуру, схильний був творити словники (і чи лише їх!). Авторам минулого не раз вдавалося обходити цензуру і словникові видання ставали для українців своєрідними маніфестами – зберігали мову народу, доводили, що українська мова не бідніша від інших європейських, сприяли духовному відродженню української нації, утверджували національну самобутність.

У сьогодишніх умовах українська національна термінологія та термінографія як одна із державотворчих ланок продовжує цю властивість української нації, і, ніби випущена з клітки пташка, почала напружено набирати злету, наполегливо розвиватися. Цьому посприяло перш за все те, що віками гноблена і переслідувана українська мова визнана Конституцією України державною. Сам факт, що протягом десятиліття Незалежності України вийшло 466 словників лише термінологічного типу з різноманітних галузей знань, виробництва, культури говорить сам за себе. А хіба не вражаючим є те, що на третьому році Незалежності, тобто 1993, вийшло 78 термінологічних словників різних типів, 1994 – 57, 1995 – 53, 1996 – 50, 1997 – 60, а в 2000 – 59? (Для порівняння: в УРСР за 42 роки – 1948–1990 – вийшло 107 подібних праць) [1]. Поява таких праць – це вияв патріотичного ентузіазму самих авторів, свідчення великої працездатності цих людей, бажання усталити українські термінологічні системи, забезпечити українській мові якнайширші сфери розвитку в Україні та у світовому просторі в галузях міжнародних відносин, політики, торгівлі, економіки, освіти та культури. Про здобутки української термінології та термінографії останніми часами не раз писалося [2], про них буде мова і на цій конференції, тому тут не будемо цих успіхів детально аналізувати. Варто лише відзначити, що важливим досягненням розвитку термінологічної справи є активне опрацювання теоретичних проблем [3], висвітлення такої проблеми, як теормінознавство [4], проведення різноманітних

термінологічних конференцій, які відбуваються по чергову в Києві, Львові, Чернівцях, до яких належить і наша вже 8 МНК [5]. На Україні утворилися центри, де розробляється питання термінології та видаються термінологічні словники.

Або візьмімо факт широкого дослідження термінологічних систем різних у дисертаційних роботах, окремих статтях та монографіях О.Сербенської (юридична), Т.Панько (економічна), Н.Москаленко, В.Захарчишин (мовознавча), А.Крейтор (математична), В.Пілецького, І.Процик (фізична), І.Кочан (радіотехнічна), Г.Наконечної (хімічна), О.Литвин (машинобудівна), Л.Симоненко (біологічна), В.Марченко, І.Чепіга (будівельна), Е.Огар (друкарська), З.Куньч (риторична), М.Сташко (бібліотечна), С.Бібла (церковна), Г.Шило (лісова і деревообробна), І.Сабадош (лісового сплаву), Н.Левун (художньої кераміки), О.Гриджук (художньої різьби по дереву), І.Зінченко (вишивальної техніки) і ін.

Аналіз здобутків сучасної української термінології та термінографії дає змогу побачити і певні її недоопрацювання, недовершеність, навіть хиби. З метою подальшого успішного розвитку цих систем задумаймося над причинами такого стану.

Однією із причин, що стоїть на перешкоді української термінологічної справи на національній основі, є відсутність підтримки не лише наукової, а й української мови в цілому з боку владних структур і багатьох урядовців, які нехтують державною мовою, матеріально і духовно не підтримують її, не надають їй належного захисту, що, за словами митрополита УГКЦ Любомира Гузара, “може, найвиразніше показує слабкість і непослідовність нашої влади” щодо української мови [6]. З цієї причини впливає низка інших.

Хоча в наш час термінологічними і термінографічними проблемами займається багато наукових установ, кафедр різних навчальних закладів Києва, Львова, Чернівців, Харкова, але ні одна з них не має бажання підпорядкуватися іншій, хоч ці проблеми обговорюються на десятках різних конференцій, наша біда в тому, що термінологічні системи розвиваються стихійно на ентузіазмі людей, відданих цій справі. На Україні для підтримки життєдіяльних процесів термінології бракує такої наукової інституції, як Інституту наукової мови, що існував колись в Києві, який був би арбітром у цій справі та рішення якого не підлягали би дискусії.

Саме через відсутність цього корегувального центру масмо в сучасній терміносистемах та термінологічних словниках величезну нестабільність у номінуванні одного і того ж поняття. Це дуже яскраво довели Б.Рицар та Р.Рожанківський [7].

Причиною нестабільності розвитку української термінології та термінографії був і, на жаль, часто залишається, факт певної, а інколи навіть дуже великої, залежності українських термінологічних систем від російської термінологічної основи. Усі ми це усвідомлюємо і говоримо про це в своїх теоретичних міркуваннях. У багатьох випадках є намагання позбутися калькування російських термінів, але поки що вирватися з цих обіймів не вдається, бо багато навчальної літератури, посібників, виробничих процесів є російськими, бо в багатьох навчальних закладах навчаємося за допомогою цих переключених термінів.

Буває й інша крайність: щоб не використовувати російських кальок, автори інколи вдаються до новотворів, використання діалектизмів, що також не сприяє розвитку термінології на належній науковій основі.

До слабих сторін сучасної української термінографії (можна цей пункт навіть вважати негативним) належить і те, що автори більшості чужомовно-українських словників у першій лівій колонці не ставлять української мови або хоча не дають зворотніх українсько-

чужомовних якщо не словників, то хоча б показників українських термінів з відповідними вказівкою на їх наявності у виданні.

При опрацюванні термінологічної справи дуже часто виникає побажання чисто мовного характеру, тобто грамотності. Це перш за все стосується української частини. Річ в тому, що багато словників видається у видавництвах, де не завжди є досвідчені коректори. Буває і таке, що автор платить гроші чи знаходить собі спонсора, який за нього заплатить, і вирішує обійтися без доброго редактора чи коректора. Якимось так вийшло, що останнім часом мені доводиться рецензувати немало словників термінологічного характеру. Я навіть зустрічався з такими фактами, що окремі автори, коли їм радиш знайти собі філолога і співпрацювати з ним, вважають, що такий філолог перебере їхню славу співавторства. Це хибне розуміння. Я дуже поважаю авторів-практиків, але філологічне око може їм дуже багато допомогти. Мені завжди перед очима стоїть приклад колишнього ректора Львівського університету ім. І.Франка академіка Євгена Лазаренка, який прекрасно знався на мові та філології зокрема, при творенні чудового “Мінералогічного словника” (К., 1975), але не побоявся взяти співавтора.

Останнім часом у термінології виникла велика проблема з дієприкметниками активного стану, бо дехто, намагається, і не без підстав, за всяку ціну уникати таких зворотів ув українській мові. Це перш за все тому, що існує ота вказана мною залежність окремих авторів від російської першооснови і широкої відсутності знань світових термінологічних систем. Крім того, замало вивчається національна лексична система та парадигматика української мови, тобто знову відчувається брак Інституту наукової мови.

Є і проблема багатовидовості у термінології, яка, я вважаю, є дискусійною. Як на мене, тонкощі видовості більше властиві граматико-семантичному філологічному аспектові, ніж науково-термінологічній дефінітивності. Більше того, надмірність використання видових видозмін при окресленні терміна буде розмивати чіткість його дефініції, однієї з найважливіших ознак терміна взагалі.

Слабим місцем нашої національної термінології є відсутність правопису, побудованого на національних підвалинах, тобто відсутність нової редакції української орфографії. Але люди, які, не чекаючи офіційної зміни правописних правил, намагаються розхитувати чинний правопис, виявляють тільки свою надмірну нетерпеливість і не сприяють логічному завершенню розпочатої справи. Необхідно продовжувати переконувати владні структури про хибність, протиконституційність їхньої поведінки, навіть вимагати від влади змінити своє ставлення до мовної політики, до видання нового правопису, інформувати громадськість у засобах масої інформації про справжній стан справ національної проблеми і робити це за допомогою правопису, який знають усі. Необхідна поступовість, як в німців, у нашій справі. Коли мене називають законопослушним, ніби намагаючись образити, я відповідаю: “Я з вами піду на барикади за новий правопис, але гасла буду писати за чинним правописом, бо інакше їх не зрозуміє народ, який знає лише той правопис, за яким тепер навчають у школі”.

Нові правила можна використовувати в наукових експериментах, у процесі обговорення, але не наводити на людей страху, бо в тих нових, а властиво повернутих заново, правилах, як знаємо, нічого страшного нема. І це мають зрозуміти всі. Нам треба переконати людей, що противники цих правил просто шукають собі привід, щоб принизити національні прикмети нашої культури, які підтримуються такими недолугими антинациональними твердженнями чи ухвалами, які одні за одними видають наші урядовці: то, мовляв, у нас нема національної ідеї, то заявляють, що добре, що не затвердили

правопису, бо там ніхто нічого не зрозуміє, то наказують нам урочисто святкувати своє закабалення від Росії, так звані Переяславські угоди, то вирішили, що ми повинні писати підручники з історії України для наших дітей разом з московськими ідеологами. Такого ще світ не знав і не бачив.

Я торкнувся лише принагідно успіхів української термінології та термінографії і її тіневих сторін. Ми багато втратили за десять років Незалежності, бо якщо у підвалинах термінологічної справи лежали би національні інтереси, український інтелектуальний потенціал міг би зробити значно більше в багатьох галузях, у тому числі і на шляху стабілізації термінологічних систем.

1. Відомості почерпнуті з роботи: Комова М.В. Українська термінологічна лексикографія 1948 – 2000 // Львів, 2002. – 84с. 2. Кочан І. Українське термінознавство на сучасному етапі// Український правопис і наукова термінологія: проблеми норми та сучасність. – Львів, 1997. – С.101–107; Наконечна Г. Термінологічне словникарство сьогодні// Там само. С.108–114; Кульчицька Т. Українська лексикографія ХІІІ–ХХ ст. Бібліографічний покажчик.-Львів, 1999. – 360с. 3. Непійвода Н.Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). – К., 1997. 303с. 4. Панько Т., Кочан І., Мацюк Г. Українське термінознавство. – Львів, 1994. – 215с.; Наконечна Г. Українська науково-технічна термінологія. Історія і сучасність. – Львів, 1999. – 112с. 5. Їх офіційних назв не перераховуємо через брак місця. 6. Інтерв'ю з митрополитом УГКЦ кардиналом Любомиром Гузаром// газ. "Поступ" (Львів) 21–27.03.2002, № 40, с.9. 7. Рицар Б., Рожанківський Р. Порівняльний аналіз термінів з нормативних документів і словників// Вісник Державного ун-ту "Львів. політехніка". Проблеми української термінології. Мат. 6-ї МНК. Львів, 2000. – С.11–19.

Оксана Микитюк

Національний університет "Львівська політехніка"

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ

© Оксана Микитюк, 2002

У статті проаналізовано універсальність іменника для творення наукових назв, показано багатоплановість та умовність низки лінгвістичних вимог до терміна, виявлено переосмислення ряду термінів у зв'язку зі змінюваністю поняття норми, доведено, що використання слова в первинному значенні у загальноповживаній лексиці і в похідному значенні у термінолексичній, існування синонімічних рядів – одна із загальних закономірностей розвитку лексичного значення слова, зокрема терміна.

The article views the universal feature of a noun as a means of creating scientific terms, displays multidimensional and conventional character of certain linguistic requirements to the term, reconsiders a number of terms as a result of norm changeability, proves that the use of primary meaning of neutral vocabulary and secondary meaning in specialised vocabulary, as well as the existence of synonymic set is one of the language universals of word meaning development term, in, particular.

Нормування та стандартизацію термінів можна усвідомити лише за умови детального вивчення їх як функціонального різновиду загальнолітературної лексики. І.Огієнко писав: "Справа наукової термінології – це дуже складна й важлива справа. Термінологія не постає